

Ittzés Mihály

Egy előrenéző Visszatekintései

Kodály Zoltán írásai új kiadásban

„Visszanézni megtett útra, akár hegyek közt, akár az életben, nem szerettem soha. Mindig csak arra néztem, ami előttem volt.” – Így kezdődik a nyolcvanéves Kodály Zoltán előszónak szánt rövid, önarcképszerű elmélkedése a Bónis Ferenc által *Visszatekintés* cím alatt összegyűjtött írásainak első kötetében. Kodály – bár hátrahagyott vázlataiból tudhatjuk: foglalkoztatta az önéletrajz-írás gondolata – fontosabbnak tartotta, hogy személyes emlékeire való visszatekintés helyett korábban megjelent, szétszórva található zenetudományi, sőt első helyen a zenei művelődésnek minden társadalmi réteget érintő kérdésével foglalkozó munkái jelenjenek meg gyűjteményes kötetben. A jövőbe ő sem láthatott, nem láthatta, merre fordul a világ sora. De ő épp azért dolgozott, hogy – bármit hoz is a jövő – legalább szellemileg-lelkileg mennél kevésbé legyünk kiszolgáltatva a világ cselvetéseinek. Bár realisan látta meg kora problémáit, a megoldást mindig az ideálisban kereste eszményi maximalizmussal. A tudományban pedig a tetszetős elméletek helyett mindig a megbízható tárgyszerűség elvét követte. Visszatekintése nemcsak „az élet útján elhullatott babszemekre”, saját munkásságára vonatkoztatható, hiszen írásainak jelentős része már eleve a nemzet és az európai kultúra korábbi századait kutatva keresi a maga korának kérdéseire a válaszokat. Ha Kodály Zoltán mindig csak előre tekintett, akkor feljogosítva érezhetjük magunkat arra, hogy szembesítsük gondolatait, útmutatásait azzal, amit az ő időszámítása után megéltünk és ma is tapasztalunk. Vajon érvényesek-e meglátásai, javaslatai évtizedek múltán is; okulhatunk-e írásaiból ma és a jövőben?

A budapesti Argumentum Kiadó – nevéhez méltóan – amellet érvel Kodály Zoltán prózai műveinek új, némiképp bővített kiadásával, hogy a három terjedelmes kötet ma is érvényes gondolatok tárháza. A változatos műfajú írások nemcsak történeti összefüggésükben, keletkezésük korának dokumentumaiként, hanem a 21. század eleji mának, sőt a jövőnek szólóan is érvényesek. A népzenei, zenetörténeti, nyelvészeti és irodalomtudományi tanulmányok, dolgozatok, illetve a maga zeneműveire vonatkozó és más személyesebb jellegű vallomások elsősorban a szakemberek számára teszik nélkülözhetetlen forrássá a könyvet. Persze a zene iránt érdeklődő közönségnek általában is sok ismerettel, tanulással szolgálhatnak e fejezetek. Leginkább széles körű érdeklődésre azonban a szerzőnek a zenei nevelés és a művelődéspolitikai tárgykörébe sorolható megnyilvánulásai tarthatnak számot. A művelődés és oktatás nem muzsikás szakembereinek és hivatalosságainak, a „*taniügyi bácsiknak és néniknek*” is jó szívvel, sőt különösen ajánlhatók ezek a fejezetek: igen sok, ma is megszívlelendő és (újra) megvalósítandó gondolatot olvashatnának ki Kodály könyvéből, ha megvennék és forgatnák. De ugyan ki szánna a mai ínséges időkben, ha még szerencsésebb esztendőkből sem, közel tízezer forintot arra, hogy gondolkodásra késztető, a felelősségünket is firtató eszmeifuttatásokat vásároljon magának? Pedig régóta nélkülözött munkáról, hiánypótló kiadványról van szó. Az első két kötet, melyeknek szerkesztését még maga a szerző „irányíthatta”, először 1965-ben jelent meg 1964-es dátummal, majd még kétszer: 1975-ben és a Kodály centenárium évében, 1982-ben.

A terjedelmesre duzzadt harmadik, már posztumusz kötet csak 1989-ben látott napvilágot, s hamar az első-második sorsára jutott: már antikváriumban is hiába kereste, aki hozzá akart jutni. Ennek tematikája természetesen az előző kötetekben meghatározottakhoz csatlakozik. Jórészt az eredeti két kötet anyagának lezárása után keletkezett írásokat, nyilatkozatokat kínál, de akadnak benne szép számmal korábban lappangó dolgok is. A Kodály születésének 125. évfordulójára, 2007-re tervezett új kiadás 2008 őszére valósult meg. Megkésve, de nem elkésve, és – pénzszüke meg értékválság ellenére – remélhetően így sem irányul feléje kevesebb figyelem, mintha ünnepi kiadvány lett volna...

Az *Így láttuk Kodályt* című visszaemlékezés-gyűjteményben hasonlóan olvasható Kodály Zoltánnak a szerkesztő munkáját nyugtázó ajánlása: *Bónis Ferencnek szorgalma gyümölcse meg ne fekiüdje gyomrát!* A több éves anyaggyűjtő és szerkesztői munkától nemhogy megcsömörlött volna Bónis Ferenc, hanem csak növekedett az étvágya a Kodály-termés teljességre törekvő begyűjtésére. Nem elégedett meg a húsz évvel ezelőttre összeállt pótlólagos anyag közzétételével sem, hanem folytatta a munkát. Ennek eredményeként a mások és saját maga által fellelt anyagokkal a 2008-as Függelékben négy tárgykörbe tartozóan 18, a *Visszatekintés*ben korábban nem szereplő dokumentum található. Jobbára mindeddig újságok sárguló lapjain vagy rádiós hangtárak mélyén szunnyadó nyilatkozatok adnak egy-egy új szint, új árnyalatot az egyébként jól ismert Kodály-képhez.

De vajon tényleg olyan jól ismert ez a Kodály-kép? Milyen portré bontakozik ki előttünk a *Visszatekintés* kötetéből? Az nagyon is jellemző, hogy a Mester az 1952-ben, 70. születésnapjára Szöllősy András szerkesztésében megjelent, *A zene mindenkié* című cikkválogatás gondolatkörét, vagyis a zenei nevelés és művelődés ügyével foglalkozó megnyilvánulásait állította az első helyre, a nyitó kötetbe. Itt és a posztumusz harmadik kötet első részében – Bónis Ferenc javaslatára – már *Legyen a zene mindenkié!* tettekre sarkalló felszólító módban fogalmazott címmel. Így még jellemzőbb Kodály Zoltán törekvéseire. Így lett igazán annak a művésznek a megnyilvánulása ez a címválasztás, aki a közművelődés érdekében végzendő munkát fontosabbnak tartotta, mint a maga hírnevét növelő további nagyszabású alkotások létrehozását. Pedig alkotómunkájának a háttérben is hasonló szándékú munkáltak: mindig a közösség hangját, népe hangját akarta megszólaltatni – róla, érte és hozzá szólt a zene és a szavak hangján is. Ma, amikor a „*valóítsd meg önmagadat*” szubjektív-egoista elve uralja a világ nagy részét, a kodályi gondolkodás szinte korszerűtlennek tűnik fel sokak szemében. Úgy gondolják talán, hogy egy letűnt korszak, a kudarcba fulladt szocializmus kultúrában is jelen lévő népboldogító törekvései visszhangoznak áttételesen Kodály szavaiban is. Olyan korszaké, amelynek köszönhetően a zenei nevelés területén viszonylagos uralkodó szerephez juthattak az ő eszméi és az azok nyomán kibontakozó pedagógiai gyakorlat; például a Kecskemétről elindult énekes iskola típusában. Holott Kodály éppoly kritikusan viszonyult az 1950–60-as évek nevelésügyéhez, mint a korábbihoz.

Ha elég sokat olvasunk el Kodálynak a zenei művelődés érdekében kifejtett gondolataiból, akkor világosan láthatjuk, hogy nála az egyén boldogulása, tehetségének kibontakoztatása és a közösség szolgálata harmonikus egyensúlyban van jelen.

Komoly elvárásokat fogalmazott meg az állammal szemben már az 1920-as években meginduló zenepedagógiai reformmozgalom idején, de szakemberek és tanulók, művelők és művelődők személyes felelősségérzetét is mindig ébresztgette. Már 1929-ben írott *Gyermekkarok* című programadó cikkében a „*bomlott kultúrájú és művészetlen élet*” izlésromboló, vagyis a lelki egészséget semmibe vevő jelenlététől féltette az ifjúságot. Számára egészen más értelemben volt (kellett volna, hogy legyen) „szolgáltató intézmény” az iskola, mint ahogy azt ma értelmezik.

Szigorúan a zenei nevelés témájánál maradván is kihallszuk szavaiból a politika és a kontraszelekció bírálata. Megállapítja (I. kötet, 43. oldal), „*hogy állások betöltésénél sohasem a legjobb erőket választják ki, hanem »összeköttetés«, vagy mint legújabbban a fővárosnál: »pártközi megegyezés« dönt. Így csak természetes, hogy sok fontos helyen arra teljesen alkalmatlan emberek ülnek, és szinte véletlen a »right man at right place«.*

Nem ismerős ez a helyzet a történelmi félműltből és ma is? Legfeljebb a megegyezés „metódusát” behelyettesíthetjük az uralkodó pártbeli vagy párt közeli helyzettel... Igaz, az ének-zenei nevelés, általában a művészetpedagógia olyannyira mostohagyerek manapság, hogy szinte teljesen mindegy, hogy „ki az énektanár Kisvárdán”... (ugyanott)

A szakma restségét is ostromozta rendre. Ugyancsak e nevezetes 1929-es cikkben olvashatjuk: „Nálunk minden baj gyógyítására egyetlen szert szokás ajánlani: az állam adjon pénzt.” Kodály szándéka az volt cikkével, hogy rámutasson néhány dologra, amely „nagyot lendítene az iskola zeneművelésén, és sem az államnak, sem másnak egy fillérjébe nem kerülne. Nem kell hozzá más – írta –, mint néhány énektanár, aki déli harangszókor nem dobja vissza a maltert a vakolóláadába. Akinak lelki szükséglete az a kis munkatöbblet, amire hivatala nem kötelezi, de ami éppen a hivatalos munka ízét, lelkét, értelmét adja meg. Szerencsére vannak ilyenek is.” (S ha még művészetkedvelő, munkájukat támogató igazgatójuk is van, bizonyára eredményesebben dolgozhatnak...)

Tudom, ma veszélyes ilyen vélekedésre hivatkozni, mert éppen az állam hajlamos rá, hogy áthárítsa a felelősséget. De a cikkíró szerencsére azt is hozzátette, hogy „az államra tartozik [...] a tanítás rendszeres kiépítése.” Nyolcvan évvel ezelőtt így folytatta: „Ez elől soká már úgysem térhet ki.” Ma meg úgy kellene folytatni, hogy fel kellene hagyni azzal, hogy a zenei közoktatás kiépült rendszerét romlani hagyják, sőt rombolják...

A felelősségvállalásra buzdítás sok-sok kínálózó példája közül csak még egyet idézünk egy 1944-es keltezésű írásból. A diákságnak ajánlja figyelmébe gondolatait a *Mire való a zenei önképzőkör?* című cikkben (I. kötet, 154–157. old.):

„Ne várjunk mindent az iskolától. Az iskola nem taníthat meg mindenre, ami az élethez szükséges. Lássunk magunk is dologhoz.” A folytatásból legalább a szlogenként használható első mondatot talán már gyakrabban idézik: „Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egy-kettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra nem szerzi meg magának. Csak az a mienk igazán, amiért megdolgoztunk, esetleg megszenvedtünk.”

Végül egy kései, 1960-ból való nyilatkozatra hivatkozunk, hogy az oktatás és nevelés egyensúlyát, illetve a zene más területekre is átsugárzó hatásáról vallott – tapasztalat szülte – nézeteket bemutassuk Kodály művelődési koncepciójában. A zenei általános iskolákról szólva állapíthatta meg, hogy „ezekben az iskolákban minden tárgyból jobban haladnak. [...] Mindez a zenére megy vissza.” (Éppen a Kodály inspirálta kecskeméti pszichológiai kutatások igazolták az 1960-as, 70-es évek fordulóján, hogy az intenzív zenei nevelés – bár az intelligencia szerkezetét nem változtatja meg – feladathelyzetben és kreativitásban kinek-kinek megadja a jobb, hatékonyabb teljesítmény lehetőségét.) A kóruséneklésről reformjai legelején is úgy beszélt, mint a társadalmi szolidaritás iskolájáról. 1960-ban pedig így végezte nyilatkozatát: „Az együttes éneklés fegyelemre és felelősségérzetre szoktatja őket [ti. a gyerekeket]. Tehát ennyiben jellemképző ereje is van.” Mindez a kórusban megszerezhető művészi élményeken túl. Reménykedjünk, mint Kodály Zoltán tette, hogy egyszer majd visszatérünk ezekhez a közhasznú gondolatokhoz, és szélesebb körben teret enged nekik a ma túlságosan közvetlenül haszonelvű oktatáspolitikai.

A karének mellett a népdal is, mint művészi és lelki táplálék jelenik meg e fejezetek cikkeiben. A lehangsúlyozottabban a *Mit akarok a régi széky dalokkal?* című 1927-es rövid írásban (I. kötet, 29. oldal) mutat rá milyen, a zenén túlmutató erőt tulajdonított a népdalnak. A szinte költői emelkedettséggű mondatokból elég talán egyet, egy ma is megszívlelendőt kiemelni: „Az utcán állítanám meg vele az embereket, mikor dült arccal loholnak a haszon vagy a falat kenyér után, hogy vigasztalást merítsenek a csodakútból.” Mintha csak a mai helyzet ihlette volna e sorokat...

A III. kötet kifelé és befelé is gazdagítja a képet. A hazai vonatkozásokat többek között egész csokorra való fontos kecskeméti beszéd teljes szövege bővíti. A szerző utolsó éveiben megszaporodott külföldi utazásai pedig fontos interjúkra és előadásokra adtak alkalmat. Jobbára magyarul másutt nem is hozzáférhetőek ezek a dokumentumok. Érdeme még, hogy néhány korábbi cikk fontos variánsát is közli. Ilyen például az 1925-ös durva kritikusi támadásra tanítványai védelmében írott felelet változata *Tizenhárom fiatal muzsikusként* címmel (III. kötet, 447. oldal).

A *Visszatekintés* új kiadása a modern nyomdatechnika jóvoltából nem csupán takarékosabból, hanem gyakorlati megfontolásból, reprintben hozza a korábban megjelent részeket. Így változatlanok maradtak a II. kötet, illetve az azt kiegészítő 1989-es III. kötet megfelelő fejezetei is. Itt, a *Népzene, néprajz* fejezetekben kaptak helyet a zenefolklorista dolgozatai. E szaktudomány alpműveiről van szó, *A magyar népdal strófászerkezete* című, nem túl terjedelmes, de a maga korában úttörő jelentőségű doktori disszertációtól az 1937-es összefoglaló áttekintésig a magyar népzeneről. A kétségtelenül elsősorban szakkérdésekkel foglalkozó írásokat azért nem csak szaktudósok, zenetanárok, népdalkörvezetők forgathatják haszonnal, például a népdalközléseket, a hozzájuk fűzött megjegyzéseket. Hasonló a helyzet a *Magyar zenetörténet* címmel egyberendezett dolgozatokkal. A szerző stílusa, világos fogalmazása a szaknyelvben járatlan olvasó számára is megközelíthetővé teszi a zenei múltunkból tallózó írásokat. A kultúra ügye iránt érdeklődők igen sokat profitálhatnak ma is, hetven évvel megírása után is, *Magyarság a zenében* című nagy dolgozatából.

A mai nyelvtudomány sok képviselőjének szemében Kodály nyelv művelő írásai bizonyára korszerűtlenek. (*Irodalomtörténet, magyar nyelv és tudománytörténet* a II. és a III. kötetben.) Irtani a dudvának ítelt nyelvi jelenségeket, mint ő a „szóval” elharapózott használatát, meg a „kultúr” csökevényes formáját? Mily anakronizmus... De az az ember, aki mindenben a jobbításra esküdött fel, tanult szakmájának ezen a területén sem tehetett mást, mint hogy az „érted haragszom” erkölcsi parancsa szerint cselekedjen. Ez a szemlélet és a magyar nyelv és kultúra egységének gondolata tükröződik az emigrációban élő nemzettársakhoz írott sorokban is.

Az egyetlen cikksorozat, amely nem gazdagodott hátrahagyott írásokkal, a *Budapest zenei életéről* címet viseli a II. kötetben. Tanulságos azonban olvasni a harmincas évei végén járó zeneszerző sokszor meglepően szűkszavú, de igen találó megállapításait előadóművészekről éppúgy, mint zeneművekről, köztük az akkori újdonságokról.

Elődökről, kortársakról fejezetcímmel természetesen Kodálynak főleg muzikusokról írott gondolatait olvashatjuk. Ezekből a valamilyen alkalom szülte írásokból, köztük nekrológokból megtudhatjuk, kiket érzett Kodály Zoltán szellemi-zenei rokonainak. Kitüntetett hely illeti meg e sorban Bartók Bélát, ezért külön csoportba rendezte a szerkesztő mind a II., mind pedig a III. kötetben a nagy pályatársról még életében, majd halála után született Kodály-dolgozatokat. Fodor András szavával élve: a barátjáért is pártot álló tudós zeneszerző megnyilvánulásai mind e hosszabb-rövidebb, alkalom szülten is távlatos érvényű írások, beszédek.

Legnagyobb gazdagodást az újabb gyűjtés a *Vallomás* címen egybefogott, Kodálynak a saját munkásságát, műveit érintő dokumentumokban hozott a zárókötet már első megjelenésekor, s most a Függelékkel bővítve is. Itt is érvényesül természetesen a „variáns-elv” egy-egy témát illetően. Mégis, ha más helyzetben, más kérdésre kellett a zeneszerzőnek válaszolnia a *Háry János*ról, a *Psalms Hungaricus*ról, vagy éppen pályafutásáról általában, valamelyest új megvilágításba kerültek a szóban forgó művek, események. Ezek révén bizonyára zenehallgatóként is közelebb kerülhetünk az egyes darabokhoz és az életmű egészéhez is. Egy-egy esetben nélkülözhetetlen információkat kapunk az alkotások keletkezéséről, a zeneszerzői szándékról, a művek tartalmáról az általában szűkszavú és tárgyyszerű nyilatkozatokból, és a teljes pályaképet adó *Utam a zenéhez* című interjúsorozatból (III. kötet, 537–572. oldal).

Bónis Ferenc közreadóként és nem egy esetben az eredetileg idegen nyelvű szövegek fordítójaként is gondos gazdája Kodály Zoltán összegyűjtött írásainak, beszédeinek, nyilatkozatainak. Az alapos forrásjegyzék és bibliográfia mellett a III. kötet élén *A szó Kodály életművében* című esszéje is segíti tájékozódásunkat a zeneszerzői, zenetudományi és pedagógiai életmű e fontos műfajcsoportjában. Az *Argumentum Kiadóval* közös vállalkozása nagy nyeresége a zenei könyvkiadásnak.